https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Anora Axmadjonova (Isaqova) Botirali qizi
Namangan davlat univeristeti Magistr, tadqiqotchi

QADRIYATLARNING STEREOTIPLASHUVI, STEREOTIPLARNING QADRIYATGA AYLANISH JARAYONI

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamiyatda yoshlar va qariyalar o'rtasidagi qadriyatlarning stereotiplashuvi jarayoni, ageism va uning salbiy ta'sirlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

Stereotip, yoshlar, qariyalar, ageism, yoshni kamsitish, ijtimoiy ong, etnik guruhlar, milliy qadriyatlar, urf-odatlar.

STEREOTYPING OF VALUES, THE PROCESS OF TRANSFORMING STEREOTYPES INTO VALUES

Annotation

This article analyzes the process of stereotyping values between young and old in society, ageism and its negative effects.

Keywords

Stereotype, youth, old people, ageism, age discrimination, social consciousness, ethnic groups, national values, traditions.

СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ, ПРОЦЕСС ТРАНСФОРМАЦИИ СТЕРЕОТИПОВ В ЦЕННОСТИ

Аннотация

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

В данной статье анализируется процесс формирования стереотипных представлений о ценностях молодых и пожилых людей в обществе, эйджизм и его негативные последствия.

Ключевые слова

Стереотип, молодёжь, пожилые люди, эйджизм, дискриминация по возрасту, общественное сознание, этнические группы, национальные ценности, традиции.

KIRISH (Introduction). Zamonaviy dunyoda deyarli har qanday davlat ko'p madaniyatli xususiyatlarga ega. Butun davrlar davomida shakllangan etnik ong va madaniyatning tartibga soluvchilari tug'ma yoki orttirilgan madaniy stereotiplardir. Ularning qo'lida bo'lgan har qanday shaxs o'z etnik guruhi va madaniyati bilan birlikni his qiladi. Insoniyat turli etnik jamoalarning o'z individualligini saqlab qolish huquqini tan olishga yaqinlashmoqda va iloji bo'lsa, bu holatni zamonaviy dunyoda ko'pincha millatlararo aloqalarda mavjud bo'lgan shaxsiy huquqbuzarlik hissisiz qabul qiladi. Salbiy etnik stereotiplarning tarqalishi uchun asos etnosentrizmdir - bu qaysidir ma'noda (o'z etnik guruhiga, uning madaniy qadriyatlariga nisbatan g'urur tuyg'usi) vatanparvarlik bilan qo'shilib ketadigan, boshqa tomondan esa (kibr, boshqa xalqlarni mensimaslik, qaramaqarshilik). "o'zinikidan" "begona" ga) - shovinizm bilan. Salbiy nuqta quyidagilarda namoyon bo'ladi: etnik stereotiplar to'siqsiz millatlararo muloqotga to'siq bo'lib xizmat qiladi, ular etnik guruhlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni qiyinlashtiradi. Ijobiy jihat shundaki, stereotiplar etnik guruhlarning tarixiy tajribasini to'plagan holda, etnik guruhlarning ma'naviy madaniyatini saqlashga faol yordam beradi. “Xalq ichki dunyosining o’ziga xosligida, olingan ma‟lumotlarning ma’lum bir tarzda tashkil etilgan ruhiy omborining barqarorligida har qanday xalqning odamlarning biosotsial hamjamiyati va madaniy hodisa sifatidagi qadriyati yotadi”. (F.H. Kessidi). Bunday stereotiplarni buzish etnosni tarixiy ildizlaridan mahrum qilishga urinish demakdir. Muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun nafaqat chet tilini bilish, balki dunyoning lingvistik rasmini qayta

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

qurishda juda muhim bo'lgan turli etnik stereotiplarning haqiqat yoki yolg'onligi nuqtai nazaridan xorijiy davlat madaniyatini bilish ham maqsadga muvofiqdir. , ham o'zining, ham boshqa xalq. Stereotiplarning haqiqiy yoki asossizligiga, haqiqat yoki yolg'onligiga qaramay, ularning barchasi har qanday madaniyatning ajralmas elementi bo'lib, ular mavjudligining o'zi bilan odamlarning psixologiyasi va xatti-harakatlariga ta'sir qiladi, ularning ongi va millatlararo aloqalariga ta'sir qiladi.

O'zining barcha sxematikligi va umumiyligiga qaramay, boshqa xalqlar va madaniyatlar haqidagi stereotipik g'oyalar shaxsni begona madaniyat bilan to'qnashuvga tayyorlaydi, undan madaniy zarbani zaiflashtiradi. Stereotiplar insonga butun dunyo haqida tasavvurni shakllantirishga, uning tor ijtimoiy-madaniy muhitidan tashqariga chiqishga imkon beradi. Quyidagi funktsiyaga alohida ahamiyat beriladi: urf-odatlarni, urf-odatlarni, odatlarni himoya qilish, madaniy hayotning o'sib borayotgan universallashuvi va madaniyat muammolarining paydo bo'lishi sharoitida zarur bo'lgan o'z madaniyatining asosiy qadriyatlarini saqlash. monomadaniy dunyoni shakllantirish. Odamlar o'zlarining stereotiplarini saqlab qolishadi, garchi haqiqat va ularning hayotiy tajribasi ularga zid bo'lsa ham. Shu sababli, madaniyatlararo aloqalar sharoitida stereotiplar bilan samarali kurasha olish muhimdir, ya'ni ulardan xabardor bo'lish va ulardan foydalanish, shuningdek, agar ular haqiqatga mos kelmasa, rad etish imkoniyatiga ega bo'lish.

“Stereotip - bu shaxslarning individual xususiyatlaridan qat'iy nazar, faqat guruhga a'zoligiga asoslangan o'ziga xos e'tiqod yoki taxmin” [1]. Ular asosan yoshlikdan boshlab shakillanib va singdirilib boriladi va insonlar bir-birlariga qanday munosabat bildirishi kerakligi shu asosida yuzaga keladi. Misol uchun, yoshi kattalarga nisbatan hurmat ko’rsatish, ardoqlash va avaylashimiz kerakligini yoshligimizdan singdirilib kelinadi, ammo bir tarafdan esa ularni zaif, kuchsiz va mehnatga yaroqli emasdek munosabat bildirishimiz yoshga nisbatan stereotip sifatida shakillangan. U.Lippmanning 1922- yildagi “Jamoatchilik fikri” kitobida

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

ham stereotiplarning nafaqat jamiyatdagi guruhlar balki olam haqidagi fikrlarga ega bo'lishiga xizmat qilishi haqida fikrlar mavjud: "Aksariyat hollarda biz u yoki bu hodisani oldin ko'rib, keyin unga aniqlik kiritmaymiz, aksincha, oldin u yoki bu hodisani o'zimiz uchun aniqlab, so'ngra uni kuzatamiz" [2].

TAHLIL VA NATIJALAR (Analysis and results). Stereotipning vaqt o'tishi bilan o'ziga xos turlarga bo'linib kelmoqda, bu esa turli soha vakillari tomonidan o'rganilishi va o'z tadqiqot sohasiga ega jihatlarini, undagi muammolarga e'tibor qaratishini anglatadi. Jumladan, ushbu hodisani sotsiologlar, etnologlar, tilshunoslar va psixologlarning diqqat markazidagi hodisa sifatida, ijtimoiy, madaniy va etnik stereotiplarning farqlanishini aytishimiz mumkin. Masalan, "ageizm yoki yoshni kamsitish - bu kimningdir yoshiga qarab kamsitish va stereotiplashdir" [3]. Bu insonning yoshiga ko'ra kamsitish yoki bo'ysunishni oqlash uchun foydalaniladigan e'tiqodlar, me'yorlar va qadriyatlar yig'indisidir. Ageizm ko'pincha qariyalar yoki o'smirlar va bolalarga qaratilgan" [4] .

Ushbu stereotip ko'proq Sharq xalqlari uchun xurmat va mehribonlik ramzi, milliy qadriyati sifatida qaralsa, ba'zi jamiyatlarda esa kamsitish sifatida baholash mumkin. Bu yerda har bir xalqning o'z qarichiga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin, ular bir hodisaga turli xil yondashuvlarni taklif etadi. Etnik va etnomadaniy stereotiplar millatlar va milliy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni va har bir xalqning milliy xarakterini ochib beradi. Misol uchun,

"…Madaniyatlararo muloqotda o'zbeklar mehmondo'stligi, ruslar tavakkalchiligi, qozoqlar qaysarligi, turklar hissiyotliligi, xitoyliklar sertakallufligi, yaponlar xushmuomalaligi, estonlar sustkashligi, italyanlar qiziqqonligi, inglizlar sovuqqonligi, nemislar tartibga aniq rioya qilishi bilan butun xalq haqidagi stereotip tasavvurlarni yuzaga chiqargan" [5] . Tadqiqotchi Sh. Usmanova ushbu ta'rifida aynan etnosotsiologik nuqtai nazardan fikr yuritgan.

Ma'lum bir yosh guruhiga nisbatan ijtimoiy, madaniy yoki iqtisodiy nuqtai nazardan salbiy qarashlarni ifodalaydi. Ageizm ko'pincha qariyalar yoki o'smirlar va bolalarga nisbatan namoyon bo'ladi. Yoshni kamsitish yoki yoshga qarab

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

kamsitishning salbiy ta’sirlari jamiyatda keng tarqalgan va bu insonlar orasida tengsizlik va adolatsizlikni kuchaytirishi mumkin. O‘zbek millatiga bog‘lab bu masalani ko‘rib chiqsak, O‘zbekistonning an'anaviy qadriyatlari va ijtimoiy tuzilmasi yoshlar va qariyalar o‘rtasida o‘zaro hurmat va hamjihatlikni ta’minlashga qaratilgan. O‘zbek jamiyatida yoshlar va qariyalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar ko‘pincha hurmat va qadrlashga asoslanadi, ammo ba'zi hollarda yoshni kamsitish muammosi yuzaga kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, yoshlarning o‘z fikrlarini erkin ifodalashda, mehnat bozorida, ta'lim yoki siyosatdagi ishtirokida ko‘rinadi. Ba'zi hollarda, o‘smirlar yoki yoshlar jamiyatda o‘z fikrini ifodalashda cheklanishi mumkin. O‘zbek jamiyatida ba'zi kattalar yoshlarni "tajribasiz" deb hisoblab, ularning fikrlariga e’tibor bermasliklari mumkin. Bu esa yoshlarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, yoshlarni ish bilan ta'minlashda, ularga imkoniyat yaratishda ba’zan yoshni kamsitish holatlari ro‘y beradi.

Ageizmning yana bir shakli – bu qariyalarga nisbatan salbiy qarashlardir. O‘zbek jamiyatida, qariyalar o‘zlarining tajribalari va bilimlarini yosh avlodga etkazish imkoniga ega bo‘lishi kerak, ammo ba'zan jamiyatda qariyalar e'tibordan chetda qoladi. Bunday yoshga asoslangan kamsitish, qariyalar o‘z o‘rnini his qilmasligi, ularning ijtimoiy hayotda ishtirok etishlarini qiyinlashtiradi. Ageizm, yoshga qarab stereotiplashni kuchaytiradi. Yoshlar uchun "tajriba yetishmaydi", qariyalar uchun esa "zamonaviy dunyo bilan bog‘lanish qiyin" degan stereotiplar rivojlanadi. Bular yoshlarni yoki qariyalarni ijtimoiy hayotdan ajratishga, ularni jamiyatda teng huquqli fuqarolar sifatida qabul qilishga to‘sqinlik qiladi. Ageizm jamiyatda tengsizlikni kuchaytiradi. Yoshlar va qariyalar o‘rtasidagi tafovutlarni yaratadi, bu esa adolat va tenglik prinsiplari bilan ziddiyatga keladi. Yoshlar, masalan, ish bozorida o‘z imkoniyatlarini to‘liq amalga o‘shirolmaydi, chunki ularni tajribasiz deb hisoblashadi. Shu bilan birga, qariyalar ham zamonaviy texnologiyalar yoki ijtimoiy muammolar bilan shug‘ullanishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

XULOSA (Conculusion). Ageizm psixologik ta’sirlar ham ko‘rsatishi mumkin. Yoshlar o‘zlarini etarli darajada hurmat qilingan va qadrlangan his qilmasligi, bu esa ularning o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Qariyalar esa, jamiyatda e'tibordan chetda qolish yoki "qadri yo‘q" deb his qilishlari mumkin, bu esa ularning ruhiy salomatligiga zarar etkazadi. Yoshlarni va qariyalarni kamsitish jamiyatdagi aloqalar va hamkorlikni susaytiradi. O‘zaro hurmat va qadrlash jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ageizm esa bu o‘zaro aloqalarni to‘xtatib, jamiyatning hamjihatlikni yo‘qotishiga sabab bo‘ladi. Bir tomondan esa, O‘zbek millatining tarixiy madaniy qadriyatlarida yoshlar va qariyalar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va o‘rganish an’anasi mavjud bo‘lsa-da, ageizmning salbiy jihatlari jamiyatda yoshni kamsitish va stereotiplashni keltirib chiqarishi mumkin. Bu holat jamiyatning ijtimoiy tizimida tenglik va adolatga ziddir. Yoshlarni va qariyalarni teng huquqli va hurmatga loyiq fuqarolar sifatida qabul qilish, ularni ijtimoiy hayotga faol ishtirok etishga undash, ageizmni yengishga yordam beradi. O‘zbek jamiyatida yoshlar va qariyalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni mustahkamlash, o‘zaro fikr almashish va tajriba bilan bo‘lishish ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Aytganimizdek, ba’zi holatlarda ushbu stereotiplar salbiy jihatlari ustun bo’lib keladi va har doim ham ushbu stereotiplar o’z tasdig’ini topmaydi ham. Guruhlar ko'pincha jinsi, irqi va etnik kelib chiqishi , millati, yoshi, ijtimoiy-iqtisodiy holati, tili va boshqalar asosida stereotiplarga ega.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Culture and Psychology by L D Worthy; T Lavigne; and F Romero,382p.
2. Lippman W. Public Opinion.-N.Y.,1950.-P.81.
3. "Definition of Ageism". Oxford Dictionaries. Oxford University Press. Archived from the original on May 14, 2013. Retrieved December 4, 2012.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

4. Wilkinson J and Ferraro K, "Thirty Years of Ageism Research". In Nelson T (ed). Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons. Massachusetts Institute of Technology, 2002.
5. Усманова Ш. Этномаданий стереотипларнинг лингвомаданий таҳлили // Лингвист . И лмий мақолалар тўплами. VI. –Тошкент: “ Akademnashr”, 2015. –Б. 120-121.